

AAN DE SLAG MET HET SCHOOLEXAMEN SCHRIJFVAARDIGHEID

Leraren Nederlands zijn niet tevreden over hun school-examen schrijven, zo bleek uit een peilingsonderzoek van Levende Talen Nederlands. Men wil meer kwaliteit, meer uniformiteit en examens die beter zijn afgestemd op recente wetenschappelijke inzichten. Maar hoe realiseer je dat in de praktijk? Aan de hand van acht praktijkvoorbeelden bespreken we de mogelijkheden om de schoolexamens schrijfvaardigheid te verbeteren.

RENSKE BOUWER & HANNEKE GERITS

Schrijfvaardigheid is een belangrijk domein binnen het vak Nederlands en daarbij hoort een goed examenprogramma. Uit een peilingsonderzoek onder 400 leraren Nederlands (Levende Talen Nederlands, 2019) bleek dat leraren grote verschillen ervaren in de schoolexamens. De discrepantie in de manier van examineren zorgt voor kwaliteitsverschillen tussen scholen. Daarnaast zoeken leraren nog steeds naar een 'goede' beoordelingsstrategie. Volgens Levende Talen Nederlands (2019) is een betere kwaliteitsborging van de schoolexamens voor schrijfvaardigheid dan ook zeer gewenst.

Om tegemoet te komen aan de behoefte van docenten voor meer uniformiteit in (de kwaliteit van) de

schoolexamens startte Levende Talen Nederlands met subsidie van SLO in 2019 met twintig scholen het project Schoolexamen Schrijfvaardigheid (SES). In acht werkgroepen gingen docenten van verschillende scholen aan de slag met het verbeteren van hun schoolexamen schrijfvaardigheid. Deze verbeteringen waren gericht op diverse aspecten van het examen: het gezamenlijk en vergelijkend beoordelen van tekstkwaliteit, het afnemen van meerdere taken verspreid over een langere periode en het integreren van lezen en schrijven. Ze verdiepten zich in wetenschappelijke literatuur, volgden workshops over toetsen en beoordelen en maakten verbetervoorstellen. Vervolgens experimenteerden ze hiermee op hun eigen scholen.

In deze bijdrage presenteren we de uitkomsten van

de werkgroepen. We bespreken de wetenschappelijke theorie achter de verbeterplannen, het ontwikkelde materiaal en de praktijkervaringen. Met deze rijke praktijkvoorbeelden hopen we andere secties Nederlands ook te inspireren tot het verbeteren van hun schoolexamen schrijfvaardigheid.

Vergelijkend beoordelen van tekstkwaliteit

De werkgroep van Nelliëtte van Schaik, Martijn Knook, Adriëtte van de Vreede (Calvijn College), Rinke Klouwen (Openbaar Lyceum), Careen van der Meijns en Nannie Vink (Elde College) onderzocht of de methode van vergelijkend beoordelen een geschikt alternatief is voor het nu veelgebruikte analytische beoordelen.

Bij analytisch beoordelen scoren docenten teksten

op een aantal van tevoren vastgelegde criteria in een beoordelingsschema of *rubric*. Onder docenten heerst echter steeds vaker onvrede over deze beoordelingswijze. De focus op deelaspecten van de tekst neemt de aandacht weg van de communicatieve effectiviteit van de tekst als geheel. Ook is er binnen een beoordelingsschema nog altijd ruimte voor eigen interpretatie van de docent, hoe specifiek de criteria ook zijn. Daarnaast is het gebruik niet consistent; sommige docenten vormen eerst een holistisch oordeel van een tekst en vullen daarna pas het beoordelingsschema in, terwijl bij andere docenten het beoordelingsschema leidend is.

Analytische schema's zorgen daarmee eerder voor schijnobjectiviteit dan dat ze consistente beoordelingen waarborgen. Dit is ook wat wetenschappelijk onderzoek

Adriëtte van de Vreede, docent Nederlands op het Calvin College in Goes. Foto: Anda van Riet

laat zien; al sinds de jaren zeventig blijkt dat analytisch beoordelen geen garantie is voor betrouwbare en valide oordelen van tekstkwaliteit (zie Wesdorp, 1974). Vergelijkend beoordelen (zie kader) lijkt een goed alternatief omdat het aansluit bij hoe we normaal gesproken tot beoordelingen komen; onbewust maken we altijd een vergelijking met eerder beoordeeld werk. Daarnaast is deze beoordelingswijze gericht op het beoordelen van de kwaliteit van de tekst als geheel.

In deze werkgroep combineerden de docenten twee methodes van vergelijkend beoordelen: (1) een reeks van paarsgewijze vergelijkingen, en (2) vergelijken met anker teksten in een anker tekstschaal. Eerst beoordeelden ze gezamenlijk vijftig betogen door paarsgewijs vergelijken met de vergelijkingstool Comproved. Aan de hand hiervan werden alle teksten automatisch gerangschikt van lage tot hoge tekstkwaliteit. De docenten waren positief over deze beoordelingsmethode. Het paarsgewijs vergelijken ging gemakkelijk en ze zaten goed op één lijn. De kwaliteit van de oordelen deed volgens hen niet onder voor de meer traditionele manier van analytisch beoordelen.

VERGELIJKEND BEOORDELEN

Bij vergelijkend beoordelen bekijk je teksten niet langer een voor een, maar je vergelijkt ze met elkaar. Afhankelijk van het communicatieve doel van de tekst bepaal je welke tekst je informatiever, overtuigender of spannender vindt. Het vergelijken kan met vooraf geselecteerde anker teksten of via een reeks van paarsgewijze vergelijkingen (zie ook Bouwer, 2020). De methode van paarsgewijs vergelijken vindt zijn oorsprong al in 1927, door het werk van Thurstone. Hij liet zien dat vergelijken makkelijker en betrouwbaarder is dan analytisch beoordelen en dat het mogelijk is om op basis van een reeks paarsgewijze vergelijkingen verschillende objecten op dezelfde (kwaliteits)schaal te rangschikken. Ook het werken met anker tekstschaal is niet nieuw; in 1974 werden al de eerste anker tekstschaal ontwikkeld en getest (Wesdorp, 1974).

Uit deze rangorde selecteerden ze vervolgens vijf anker teksten die representatief waren voor de verschillende kwaliteitsniveaus, waarbij ze beschreven wat de verschillen waren tussen goede en minder goede betogen. Het resultaat is een anker tekstschaal die ook door andere docenten gebruikt kan worden voor het beoordelen van nieuwe betogen, zoals in het schoolexamen. Door steeds dezelfde anker tekstschaal voor het beoordelen van teksten te gebruiken, zijn de beoordelingen vergelijkbaar over tijd en over klassen en scholen. Ook geven de anker teksten een concreet en realistisch beeld van de verschillende niveaus van tekstkwaliteit die in een eindexamenklas verwacht mogen worden. Dit is relevante informatie voor zowel leerlingen als docenten.

Door steeds dezelfde anker tekstschaal voor het beoordelen van teksten te gebruiken, zijn de beoordelingen vergelijkbaar over tijd en over klassen en scholen

Gedurende het project heeft de werkgroep ook volop geëxperimenteerd met het paarsgewijs vergelijken door leerlingen zelf, in *peer assessments*. Het bleek dat bovenbouwleerlingen in staat zijn om elkaars werk op een eenduidige manier te beoordelen aan de hand van paarsgewijze vergelijkingen, met name wanneer de tekstsoort eenvoudiger is. Brieven bleken bijvoorbeeld gemakkelijker met elkaar te vergelijken dan essays. Bovendien kregen leerlingen een beter beeld van tekstkwaliteit door het kritisch vergelijken en het geven van feedback op elkaars teksten. Deze beoordelingsmethode biedt daarom ook mogelijkheden in de voorbereidingen op het schoolexamen.

Samen teksten beoordelen

Op dit moment is het in de onderwijspraktijk vrijwel altijd de lesgevende docent die de teksten van de eigen leerlingen beoordeelt, waarbij alleen bij twijfelgevallen soms een collega wordt geraadpleegd. Dit is problema-

tisch voor de kwaliteit van het schoolexamen. Wetenschappelijk onderzoek laat namelijk zien dat het oordeel van één docent onvoldoende betrouwbaar is voor het maken van zak-en-slaagbeslissingen. De eerste tekstbeoordelingsstudies in 1960 wijzen al op grote verschillen tussen beoordelaars (zie Diederich et al., 1966). Zelfs ervaren docenten blijken niet unaniem te zijn in hun oordeel. Of een leerling slaagt (of zakt) voor het schoolexamen schrijfvaardigheid hangt daarmee sterk af van wie de tekst heeft beoordeeld.

Voor een verbeterd schrijfexamen moeten we dus toewerken naar een cultuur van samen beoordelen, waarbij leraren onderling teksten uitwisselen en samen tot een beoordeling komen. Maar hoe kun je dat in de praktijk realiseren? Met deze vraag gingen Anna Hermans (Gymnasium Bernrode), Margreeth Krommendijk (Grijdanus College), Sarah Mulders (Nijmeegse Scholengemeenschap Groenewoud) en Annemieke de Roo (ROC Aventus) aan de slag. Zij onderzochten of het praktisch mogelijk is om teksten uit te wisselen met docenten van andere scholen.

Ze beoordeelden elkaars teksten op drie manieren, met analytisch beoordelen, holistisch beoordelen via anker teksten en paarsgewijs vergelijken. Hieruit bleek dat het beoordelen niet goed losgekoppeld kan worden van het gegeven onderwijs: er was vaak veel onduidelijkheid over de te beoordelen opdrachten en de cijfers verschilden zeer van elkaar, ongeacht de beoordelingsmethode. Het uitwisselen van teksten verhoogt daarbij de werkdruk aanzienlijk. Hun advies is daarom om teksten binnen een school uit te wisselen en niet tussen docenten van verschillende scholen. Ook adviseren ze andere manieren van uitwisselen te onderzoeken, zoals kalibreersessies of *peer assessment*.

Hoe een kalibreersessie met de sectie Nederlands eruit kan zien, demonstren Karin Echten (Sint Bonifatiuscollege), Ariane Linnert (Lyceum Kralingen) en Liselore van Ockenbrug (Stedelijk Gymnasium). In een kalibreersessie worden een aantal teksten gezamenlijk beoordeeld en besproken, met als doel om tot onderlinge overeenstemming te komen over de beoordelingscriteria en het gewenste niveau van tekstkwaliteit in een eindexamenklas.

Ze ontwikkelden een handzaam stappenplan voor vier gestructureerde gespreksrondes, met voorbeeldteksten en hulpkaartjes. In de eerste ronde rangschikt elk sectielid drie voorbeeldteksten van lage naar hoge kwaliteit. In de tweede ronde vergelijken ze elkaars uitkomsten en bepalen ze met hulpkaartjes welke kwaliteitscriteria zij als sectie het belangrijkste vinden. In de

derde ronde worden twee nieuwe voorbeeldteksten aan de rangschikking toegevoegd. De sectieleden vergelijken wederom elkaars uitkomsten en bepalen op basis hiervan of ze de beoordelingscriteria nog willen bijstellen of aanvullen. In de vierde ronde bepalen ze de grens tussen voldoende en onvoldoende en geven ze de vijf voorbeeldteksten een cijfer. Door het volgen van deze stappen wordt al na vijftig minuten duidelijk wat men in de sectie nu écht verstaat onder schrijfvaardigheid en hoe dat in de tekst tot uiting komt. Hierdoor kan met een relatief kleine tijdsinvestering de betrouwbaarheid van beoordelingen binnen een sectie worden vergroot.

Voor een verbeterd schrijfexamen moeten we toewerken naar een cultuur van samen beoordelen, waarbij leraren onderling teksten uitwisselen en samen tot een beoordeling komen

Meer schrijftaken afnemen

De sectie Nederlands van het Kandinsky College in Nijmegen is van een enkele schrijftaak waarbij leerlingen één tekst schreven naar een schoolexamen gegaan waarbij leerlingen maar liefst vijf teksten schreven: twee informatieve teksten, twee betogen en een beschouwing. Onderzoek laat namelijk zien dat leerlingen meerdere teksten per genre moeten schrijven om betrouwbare oordelen te kunnen vellen over de individuele schrijfvaardigheid (Bouwer & Van den Bergh, 2015). De sectie Nederlands van het Kandinsky College onderzocht de haalbaarheid hiervan voor de praktijk.

Om de schrijftaken inhoudelijk op elkaar aan te laten sluiten, vertrokken ze bij elke schrijfofdracht vanuit hetzelfde boek (in dit geval het boek *De meeste mensen deugen*

Martijn Knook, docent Nederlands op het Calvin College in Goes. Foto: Anda van Riet

van Rutger Bregman). Leerlingen vergrootten hiermee hun voorkennis en dat kwam de tekstkwaliteit ten goede; immers, kennis over het tekstonderwerp bepaalt mede de tekstkwaliteit (Bouwer & Van den Bergh, 2015).

De kwaliteit van de teksten werd beoordeeld aan de hand van ankertekstschalen, die ze met de hele sectie hadden ontwikkeld. Deze beoordelingsmethode gaf docenten houvast bij het beoordelen, waardoor ze met meer zekerheid en minder tijd tot betrouwbare oordelen konden komen. De ankerteksten hielpen leerlingen ook om zelf in te zien wat ze al goed deden en waar ze zich nog in konden verbeteren. Dit praktijkvoorbeeld laat zien dat het met enige samenhang in opdrachten en met ankertekstbeoordelingen goed mogelijk is om binnen het schoolexamen meerdere schrijftaken af te nemen.

Praktisch examen voor schrijven

Het afnemen van meer schrijftaken vraagt om een andere organisatie van het schoolexamen. Margot van Houwelingen, docente Nederlands van de Katholieke Scholengemeenschap, onderzocht daarom de mogelijkheden van een praktisch examen voor schrijfvaardigheid waar-

bij schrijven niet meer in één afgebakende zitting wordt getoetst, maar verspreid over een langere periode. Hierbij schrijven leerlingen zowel op school als thuis. Deze aanpak biedt volgens haar de kans om ook vakoverstijgend te werken, door het bijvoorbeeld te koppelen aan het profielwerkstuk. Inspiratie voor het praktijkexamen deed ze op bij het vak tekenen, waar dit al langer onderdeel is van het examenprogramma.

Hoe een praktijkexamen voor schrijfvaardigheid op scholen daadwerkelijk vorm kan krijgen, leren we van Carolien Kraemer en Tom Borsten van het Koning Willem II College (Borsten et al., 2021). Zij hebben op hun school de stap gezet richting een praktijkexamen waarbij leerlingen in zeven weken stapsgewijs toewerken naar een beschouwend artikel over een vrij te kiezen onderwerp. Leerlingen kregen ondersteuning bij de voorbereidende fase en bij het herschrijven van de tekst met peer- en docentfeedback. In het eindcijfer werd naast het uiteindelijke product (de tekst) ook het proces meegewogen. Leerlingen waren hierdoor eigenaar van hun persoonlijke leerproces. Een persoonlijk schrijfdossier, waarbij leerlingen verschillende soorten teksten

De praktijkvoorbeelden laten zien hoe je met je eigen sectie in een paar weken al een enorme verbetering kunt maken in het schoolexamen schrijfvaardigheid

schrijven en daarop reflecteren, zou dit leerproces nog extra kunnen bevorderen.

Geïntegreerd lezen en schrijven

Marlou Lutkemeijer en Annerieke Dijkstra-Peet van Veenlanden College verkenden de mogelijkheid om lezen en schrijven geïntegreerd aan te bieden en te toetsen. Uit onderzoek weten we dat lezen en schrijven elkaar versterken (Graham et al., 2018). Door schrijfopdrachten te koppelen aan lezen worden leerlingen gedwongen om ook echt de inhoud van teksten te bestuderen en niet te blijven hangen bij structurelementen.

Het sluit ook goed aan bij het huidige gedocumenteerd schrijven, waarbij leerlingen schrijven aan de hand van bronnen. Leerlingen dienen daarbij de bronnen inhoudelijk goed te begrijpen én gebruiken. In een geïntegreerde aanpak is meer oog voor de inhoudelijke kwaliteit van het brongebruik dan wanneer het alleen gaat om de schrijfvaardigheid. Het vereist wel meer aandacht en tijd voor het onderliggende proces, met name de fase voor het schrijven.

Yke Schotanus van RSG Het Rhedens ontwikkelde ook geïntegreerde lees- en schrijfvaardigheidsoopdrachten voor het schoolexamen Nederlands. Hij maakte hierbij gebruik van standaardgeschildpunten, dat zijn standaardpunten waarop je een voorgestelde maatregel kan verdedigen ofwel aanvallen, zoals voor welk probleem de maatregel een oplossing is en of de oplossing wel effectief en haalbaar is. Hiervoor moeten leerlingen zowel hun lees- als schrijfvaardigheid gebruiken, waarbij ze verder gaan dan het klakkeloos samenvatten van argumenten voor en tegen. Het daagt leerlingen uit om eigen denkwerk, een aantrekkelijke stijl en een goede tekstopbouw te laten zien.

Zelf aan de slag?

De praktijkvoorbeelden laten zien hoe je met je eigen sectie in een paar weken al een enorme verbetering kunt maken in het schoolexamen schrijfvaardigheid. Met het stappenplan voor de kalibratiesessie kun je samen zelfs al in een uur tot betere kwaliteitsoordelen komen.

Het ontwikkelde materiaal en de uitgebreide rapportages van de projectengroepen zijn vrij te downloaden via <vlt.nl/schrijven>.

Het project heeft aangetoond hoe inspirerend en enthousiasmerend het voor leraren kan zijn om de huidige toetspraktijk op hun school los te laten en samen tot een vernieuwd én verbeterd schoolexamen te komen dat recht doet aan het vak Nederlands en aan de kunst van schrijven. Hiervoor is wel draagvlak binnen de sectie Nederlands nodig. Alleen samen lukt het om het schoolexamen echt anders te organiseren, meer taken verspreid over tijd af te nemen, teksten uit te wisselen en ankertekstschalen te ontwikkelen. We hopen dat we met deze voorbeelden ook andere secties inspireren om gezamenlijk hun schoolexamens te verbeteren. ■

Dit artikel is tot stand gekomen in samenwerking met een groep van veertig docenten Nederlands van twintig scholen die hebben deelgenomen aan het SES-project in 2019–2020 en zo al vooroplopen met een verbeterd schoolexamen schrijven. Veel dank aan hen voor de samenwerking, inspiratie en rijke praktijkvoorbeelden! Ook bedanken we graag Gert Rijlaarsdam voor zijn betrokkenheid en expertise gedurende het project.

LITERATUUR

- Borsten, T., Kraemer, C., & Nieuwkoop, V. (2021). Op weg naar een praktisch schoolexamen schrijven. *Levende Talen Magazine*, 108(8), 4–8.
- Bouwer, R. (2020). *Comparatief beoordelen van schrijfproducten voor waardevolle feedback*. Didactiek Nederlands. <https://didactiek-nederlands.nl/zokanhetook/2020/11/comparatief-beoordelen-van-schrijfproducten-voor-waardevolle-feedback/>
- Bouwer, R., & Bergh, H. van den. (2015). Toetsen van schrijfvaardigheid: Hoeveel beoordelaars, hoeveel taken? *Levende Talen Tijdschrift*, 16(3), 3–12.
- Diederich, P., French, J., & Carlton, S. (1961). *Factors in judgments of writing ability*. Educational Testing Service.
- Graham, S., Liu, X., Bartlett, B., Ng, C., Harris, K., Aitken, A., Barkel, A., Kavanaugh, C., & Talukdar, J. (2018). Reading for writing: A meta-analysis of the impact of reading interventions on writing. *Review of Educational Research*, 88(2), 243–284.
- Levende Talen Nederlands. (2019). *Advies curriculum Nederlands in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs*. *Levende Talen*. <https://levendetalen.nl/wp-content/uploads/2019/09/LT-advies-curriculum-Nederlands-2019.pdf>
- Wesdorp, H. (1974). *Het meten van de produktief-schriftelijke taalvaardigheid – Directe en indirecte methoden: Opstelbeoordeling versus schrijfvaardigheidstoetsen*. Muusses.